

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2007-2008

Zorunlu Göç Bağlamında Geri Dönüş ve Entegrasyon

Ayhan Kaya

2007 yılında başlanıp Mart 2008’de tamamlanmış olan ve Tübitak tarafından finanse edilen bir araştırma gerçekleştirdik. Bilgi Üniversitesinden birkaç arkadaşım ve Mimar Sinan Üniversitesinden sosyolog Emre Işık ile birlikte yaptığımız bu araştırma “Günümüz Türkiye’inde Yaşanan İç Göçler: Geri Dönüş mü, Entegrasyon mu?” başlığını taşıyordu. Başlıktan da anlaşılacağı gibi araştırma özellikle son 25 yıla damgasını vuran Güneydoğu ve Doğu Anadolu’daki şiddet nedeniyle ortaya çıkan zorunlu göçün İstanbul, Mersin ve Diyarbakır’da ürettiği sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi sonuçlarını anlamaya yönelikti. Daha çok niteliksel yöntemlerle yapılan bu araştırma, doğrudan bu göçün aktörleri, yani mağdurlarıyla, her üç kentteki yerel yönetimlerin liderleriyle ve devletin bu şehirlerde bulunan yöneticileriyle bire bir ve derinlemesine yapılan görüşmelerin bir tasnifi niteliğini taşıyor. Çalışmanın bütün ayrıntılarını bu kadar sınırlı bir zamanda anlatmak mümkün olmadığından, konuşmamda Diyarbakır özelinde bir pencere açarak bu bağlamda elde ettiğimiz birtakım bulguları ve tespitleri aktarmak istiyorum.

Zorunlu göç konusunu kamusal alanda tartışmamıza vesile olan birtakım sonuçları hatırlayalım. Örneğin zaman zaman İzmir, Sakarya ya da İstanbul’da bazı gelişmelerin olduğu, Güneydoğu veya Doğu Anadolu’dan gelen birtakım insanların birtakım muamelelere maruz kaldığı, bazen ise tartışmaların, hatta kimi zaman cinayetlerle sonuçlanan gerilimlerin yaşandığı görülüyor.

Bütün bunlar bize gerilim ve şiddet ortamının sürdüğünü gösteriyor. Zaman zaman da bu konuda -özellikle geçtiğimiz sene Güneydoğu'dan Trabzon'a giden ezonluk göçmen işçilerin maruz kaldıkları trafik kazalarında bu bölgeye ilişkin, medyaya pek de yansımaya- göç sorunsalına yönelik birtakım duyular alıyoruz. Mersin'de bayrak krizi yaşandığında birden bu insanların nerden geldiği, neden kendi bölgelerini bırakıp Mersin'e geldikleri soruları gündemimize düşüyor. Fakat sorunun özüne çok da fazla inemiyoruz. Ben bu sorunun özüne inememenin belli ideolojik nedenleri olduğunu, bu nedenlerin de belli ölçüde ulus-devletin değişen doğasıyla, daha çok neoliberal siyasal ekonomi anlayışına saplanmasıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Bu teorik konulara burada girmeyeceğim. Ben burada daha çok birtakım gözlemlerden, tanıklıklardan yola çıkarak, uzun yıllardır tartışmakta olduğumuz ve "Kürt sorunu" olarak nitelendirebileceğimiz soruna başka bir açıdan bakıldığında bu soruna daha kalıcı birtakım çözüm önerileri getirebileceğimiz kanısındayım. Bu nedenle Diyarbakır özelinde birtakım bilgiler vermek istiyorum. Diyarbakır bizim gündemimize hep "Kürt sorunu", belediye başkanının yaptığı birtakım açıklamalar ya da bir ilçe belediyesinin üç dilde yayımladığı tanıtıcı belgeler bağlamında gelir. Sonra belediye başkanı uzaklaştırılır, hakkında dava açılır vs... Kısacası Diyarbakır bizim gündemimize hep gerilim boyutuyla taşınır; İstanbul'dan bakıldığında anlam haritamızda Diyarbakır'ın yeri gerilim, terör ve şiddettir.

Fakat bu şehrin başka yönleri de mevcut. Diyarbakır'a gidildiğinde göze ilk çarpan şey işsizlik oranıdır. Resmi rakamlara göre bu oran yaklaşık %30 iken, yerel örgütlerin tespitleri bunun çok üzerinde, %78 civarında bir orandan söz ediyor. Yaklaşık 2 milyonluk bir nüfusa sahip olan Diyarbakır, son yıllarda gerek güvenlik nedeniyle dağ köylerinin boşaltılması, gerek birtakım zorlamalar, gerekse insanların kendilerini daha güvende hissedebilmek için kentin merkezine doğru akmasıyla birlikte ortaya çıkan "apartman kondu" dedikleri evlerde, son derece sağlıklı koşullarda yaşadığı bir kent haline döndü.

Sokaklarda gözümüze çarpan başka bir durum ise sokak çocuklarının sayıca fazlalığı oldu. Bugün resmi rakamlar bize Diyarbakır'da yaklaşık 4 bin sokak çocuğunun olduğunu gösteriyor. Bunun yanı sıra yaptığımız görüşmelerde dikkati çeken başka bir konu ise Diyarbakır'da 6 bin civarında fuhuş evinin bulunduğu konusunda dile getirilen iddialardı. Bunlar çok çarpıcı rakamlar ve anlam haritamıza pek düşmeyen, medyada okumadığımız, dillendirilmeyen konular. Bu açılardan bakıldığında Diyarbakır çok farklı bir kent olarak karşımıza çıkıyor. 2 milyonluk bir şehirde bazı işkollarının olmasını bekleriz; ama burada servis sektörü dışında -telefon kontörü satan küçük işyerleri vb- sanayi işletmesine rastlamak pek mümkün değil.

Büyük bir şehir olan Diyarbakır'da 2 mermer fabrikası, 7 un fabrikası, 2 et-tavuk işleme tesisi dışında sanayi kuruluşundan söz edemiyoruz. Bu açılardan bakıldığı zaman Diyarbakır, içinden çıkılması pek de mümkün olmayan bir düzlemedir. Bizlerin dikkatini çeken şey ise “Kürt sorunu” olarak nitelendirdiğimiz soruna baktığımızda ne DTP, ne devlet güçleri, ne siyasal partiler, ne AKP, ne de PKK'nın, işsizlik sorununa vurgu yapıyor olması. Bunun önemli bir problem olduğu kanısındayım. Şiddetirbütün güçleri beslediğini ve bütün güçlerin meşruiyetlerini bu şiddetten aldığını biliyoruz. Bizim yaptığımız tespitler özellikle bu sorunsalın son derece sosyoekonomik olduğu yönünde. Kimlik üzerinden yapılan tartışmalar ise aslında sorunun son derece yüzeysel bir şekilde ele alındığını gösteriyor. Bununla birlikte yıllardır kimlik üzerine çalışan bir akademisyen olarak kültürel ve etnik kimlik taleplerinin büyük önem taşıdığını düşünüyorum; fakat öte yandan kimlik tartışmalarının semptomatik olduğunu, asıl tartışmaların sınıfsal ve sosyoekonomik düzeyde yapılması gerektiğini söylemek pekâlâ mümkün.

Anlam haritamıza düşen sezonluk işçiler her yıl büyük kitleler halinde Doğu ve Batı Karadeniz'e çay ve fındık hasatı için gidiyorlar. Sezonluk olarak tatil beldelerine gelen insanların bir kısmı garsonluk veya komilik yapıyor, inşaat işçiliği için ise batının yolunu tutuyorlar. Bu sezonluk işçiler, “çavuş” denilen bir aracı tarafından örgütleniyor; çavuş belli bir miktar para karşılığında işçilere uzak coğrafyalarda iş buluyor. Özellikle son yıllarda bu, küresel bir fenomen haline geldi; çünkü İstanbul geçmişte büyük göçmen kitlelerini sanayi tesislerinde istihdam eden bir kapasiteye sahipken, bugün -Berlin ya da Londra'da olduğu gibi- vasıfsız insan gücüne çok fazla ihtiyaç duymuyor. Bununla beraber, batıya akan insanların işsizlikle ilgili ciddi birtakım sorunlar yaşadığını biliyoruz.

Burada altı çizilmesi gereken bir başka nokta, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de göçün kadınlaştığıdır. Doğudan gelen vasıfsız göçmen erkekler iş bulamazken, kadınların ev veya temizlik işlerinde ya da konfeksiyon atölyelerinde rahatlıkla iş bulabildiklerini, böylece aslında evin geçimini sağlayan sosyal aktörler haline geldiklerini, o güne kadar içinde buldukları özel alan olan evin dışına çıkmak zorunda kaldıklarını görüyoruz. Buradan bakıldığında namus cinayetleri, erkeğin ataerkil yapı içerisindeki hegemonyasını yitirmesi, aile içi şiddet gibi konuları açıklamak da mümkün; çünkü eve ekmek getirmek zorunda olan erkek bu işlevini yerine getiremediğinde birtakım travmalar da beraberinde geliyor. Özellikle İstanbul Tarlabası ve Bağcılar gibi yerlerde yaptığımız çalışmalarda bunun çok sık yaşanmakta olduğunu gördük.

Diyarbakır'da yaptığımız görüşmelerde, burada yaşayanlar ile Diyarbakır dışındaki dünya arasında bir kopmanın olduğunu fark ettik. Bu kopmayı belirleyen, tanımlayan çok farklı nedenler mevcut. Daha önce bu insanların birtakım dışlayıcı tepkiler ve girişimlerle karşı karşıya olduklarından söz etmiştik. Kaynartepe Mahallesi sakinlerinden 40'lı yaşlarda bir erkeğin tanıklığını size burada aynen aktarmak istiyorum: “1993 yılında Lice’de bulunan ve boşaltılan köyünden ailemle birlikte Diyarbakır’a geldim. Bir iki kez ailemi alıp sonbaharda Adapazarı’nda fındık toplamaya gittik. Her defasında bize işverenler ve etrafta bulunan diğer insanlar Kürtlüğümüzle alay edip bizleri PKK’lı olmakla itham ettiler. Bir defasında arkadaşımın Ordu’ya inşaat işçiliği yapmak için gitmişti. Bir pazar günü Rus pazarında arkadaşımın kol kola girmiş gezerken ve kendi dilimizde bir şeyler konuşurken arkadan bir sesin ‘Ne o, buraya gelip Kürdistan’ı mı kuracaksınız? Ayrılın!’ dediğini işittik. Biz de karşılık verdik ve aramızdaki tartışmaya polis dahil oldu. Allah için doğruya doğru, polis o adamlara kızdı ve insanların kendi anadillerini konuşmasıyla bölücü olamayacaklarını söyledi. Polisin tavrına çok şaşırdım, ama ne gördüysem onu anlatıyorum. Asıl bölücü onlardı.”

Yıllardır göç konularında, özellikle Avrupa’da yaşayan Türk diasporası üzerine çalışmış biri olarak, bir Almanın, Türkiye’den gelen bir göçmeni algılamasıyla, bizim İstanbul’da karşılaştığımız Güneydoğulu ve Kürt etnisitesinden bir kişiyi algılamamız arasında çok fark olmadığını söyleyebilirim. Çünkü bu tür insanlarla etkileşime girildiğinde öncelikli olarak kafamızda canlanan şeyler çoğunlukla, o insanların birer birey olarak kendilerine ait kişisel, ailevi veya yaşamsal kaygılarından çok, yukarıdan belirlenen birtakım stratejiler ve ideolojilerin yansıttığı Kürt sorunu, PKK, şehitler, şehit anneleri gibi konular oluyor.

Bu bağlamda göç çalışmalarının bize sağladığı en büyük katkı, insanları tek tek ele aldığımızda onların da bizlerle aynı kaygıları taşıdığını görmemiz. Bu insanlar da çocuklarının geleceği, içinde buldukları dünyanın daha iyi bir dünya olması veya iş bulabilmek için mücadele ediyorlar. Örneğin 4 Haziran 2007 tarihinde Adapazarı’nda, Ahmet Kaya resimli tişört giyen iki Diyarbakırlı gencin 500 kişilik bir grup tarafından linç edildiği haberi medyada dile getirilmişti. Böylesine bir düzlemde düşündüğümüzde aslında konunun bir hayli çetrefilli olduğunu söylemek mümkün. Bizim Tübitak’a gönderdiğimiz raporda en fazla dikkatimizi çeken konu “kadın” konusu oldu. Dilimiz ermeyerek, biraz da içimiz acıyarak raporda bir başlık kullandık: “Şiddetin Siyasallaştırdığı Kadın: Savaş Anaları ” Galatasaray’da sık sık

toplanarak birtakım sorunları dile getiren, barış isteyen “Barış Anaları”nı biliyoruz; fakat bu, giderek derinleşen bölünmeyi anlatan başka bir örnek. Çocuklarını, eşlerini, yakınlarını şiddete kurban veren kadınlar kayıpları karşısındaki çaresizliklerini radikal bir umutsuzlukla dile getiriyorlardı.

İzmir, İstanbul ve Ankara düzleminde bakıldığında, buralarda yaşayan kentlilerin çoğunluğunda, Kürtlerin özellikle son yıllarda kentsel alanı işgal ettiklerine ilişkin bir yargının egemen olduğu görülür. 2000 yılı nüfus sayımlarında ve daha sonra İstanbul’un pek çok semtinde, özellikle zorunlu göç mağdurlarının yaşadığı bölgelerde bizim yaptığımız çalışmalar sonucunda, Tunceli ve Elazığ dışında güneydoğu ve doğudan batıya son 20-25 yıldır kitlesel göçün yaşanmadığını gördük. Bu şaşırtıcı bir durumdu, çünkü biz bunun tam tersini duymaya alıştık: Kürtler gelip işimizi elimizden alıyor, sokak çocukları mafya oluyor, namus cinayetleri işleniyor, kısacası Kürtler bütün varlıklarıyla kamusal alanda çok fazla yer kaplıyorlar. Gerçekliğe baktığımız zaman aslında Diyarbakırlı Diyarbakır’da, Batmanlı Batman’da, Vanlı ise Van’da kalıyor, genellikle aktıkları yerler kent merkezleri oluyor. Sözelimi, günümüzde Diyarbakır en az göç veren illerin başında geliyor. Bu insanların iş olanaklarının daha fazla olduğu batı bölgelerine gitmek istememelerinin çok farklı nedenleri var. Bunlardan birincisi daha önce ifade ettiğim dışlayıcı mekanizmalarla ve istihdam sorunuyla karşı karşıya kalmaları. İkinci neden ise insanların, maruz kaldıkları o zor koşullar altında sahip oldukları her şeyi kamyonla yükleyip İstanbul ya da İzmir gibi büyük kentlere göç etmelerinin mali açıdan hiç de kolay olmaması. Çalışmalarımızdan yola çıkarak şöyle bir sonuca ulaştık: İnsanlar sermayeleri ölçüsünde göç ediyorlar; fakat burada söz konusu yalnızca ekonomik sermaye değil, aynı zamanda sosyal sermaye, yani örneğin İstanbul’da tanıdıkları çoksa bu kente gelmenin yollarını arıyorlar. Paranız, tanıdığımız ya da söz konusu kente önceden yerleşerek birtakım dayanışma ağlarını geliştirmiş insanlarla bağlarımız yoksa bu durumda Mersin’in yolunu tutabiliyorsunuz; çünkü Mersin daha kısa mesafede, ulaşımı daha kolay olan ve kışın yakıt ihtiyacı duyulmayan bir kent. Hem yerleşik halka, hem de zor koşullarda oluşturulan gecekondu mahallelerinde yaşayan insanlara bakıldığında, kışı yakıt kullanmadan geçiren ailelerin sayısının oldukça fazla olduğu görülür. Diğer taraftan en yoksul olanın gittiği yer, eğer Van köylerindense Van şehir merkezi, Diyarbakır’ın köylerindense Diyarbakır merkezi oluyor; dolayısıyla Diyarbakır’ın içinde bulunduğu zor koşulların bu nedenlerle de katmerleştiğini görüyoruz.

1990'lı yıllarda Lice'de bir saldırının yaşandığını ve ardından Lice'nin yakıldığını biliyoruz. Önce Diyarbakır'a, sonra Adana'ya ve daha sonra tekrar Diyarbakır Şeyh Şamil Mahallesi'ne göç eden ve bugün iki çocuğunun geçimini ekmek satarak sağlamaya çalışan 45 yaşındaki annenin anlattıkları, yaşanmakta olan mental bölünmenin ve çaresizliğin yalın bir ifadesi olarak karşımıza çıkıyor. Görüşme yapılan kadın, eşinin 15 yıl önce siyasal nedenlerden dolayı 36 yıl hapis cezasına çarptırıldığını, daha sonra en büyük oğlunun aynı nedenle hapse atıldığını ve nihayet yakın zaman önce de en küçük oğlunun adı bir suç sayılan hırsızlıktan ötürü hapse atıldığını söyleyerek sözlerine başlıyor. (Konuşmasını Kürtçe yapıyor): “Bugün hâlâ beni özel harekât timleri takip ediyor, pek çok gece evimi basıyorlar. Adana'ya kaçtık, orada da tutunamadık, en büyük bela sistemin kendisi. Çocuklarımıza yaz okulu, iş istemez miyiz biz? İstanbul'da bir olay olduğunda medya sürekli bahsediyor, ama burada olanları kimse bilmiyor, duymuyor, görmüyor.” Boğazını göstererek “Burama geldi! Bize ‘Ermeni’ diyorlar; Ermeniysek Ermeniyiz, o zaman atsınlar bizi vatandaşlıktan, istemiyorum bu ülkenin vatandaşlığını... Ne verdi ki bana! Hep aldı benden. Ben artık savaş istiyorum. 14 yıldır yeşil kart için sürekli başvuruyorum, ama sicilim nedeniyle vermiyorlar” diyor.

Bu çok acı bir tanıklık. Bu ve benzeri çok tanıklık yaşadık; ama bizi burada özellikle ilgilendiren, burada olduğu gibi başka anlatılarda da kullanılan “Biz Ermeni miyiz ki bize bunu yapıyorlar?” söylemi.

Biz “Savaş Anaları” kavramını biraz zorlanarak kullandık. Burada başka bir anlatıyı aktarıyorum: “1992'de göç oldum, korucu zorlaması yüzünden. 5 dönüm bağım var ama mayın dolu, gidemiyorum. 1993'te Lice merkeze geldim. 5-6 aile bir arada, bir tanıdığın yanında barındık. Köydeyken durumumuz çok iyiydi. Tütün tarlalarımız da vardı ama çatışmalardan, baskılardan hiç rahat edemedik. Zaten hazırlanıyorduk göç etmeye, ama bir sabah baskın oldu, erkekleri alıp götürdüler, evleri yıkıp bizi içeri kilitlediler. Bir asker yardım etti, ‘Terk edin burayı!’ dedi. Beş dakika içinde helikopterlerden atılan bir şeylerle evler yanmaya başladı, okula sığındık, orada 47-48 ceset vardı. Ondan sonra da sık sık gözaltına alındık. Cezaevine girdim. Çocuklarımızı tutamıyoruz, okulu bıraktılar, hırsızlık yapıyorlar. Sonrasında Lice'ye hiç gitmedim. Hâlâ kontrol, kimlik araması, sıkıntılar devam ediyor.”

Şiddetin ve yoksulluğun sokağa döktüğü kadın “Savaş istiyorum!” diyebiliyorsa, bu, bölgedeki geleneksel ataerkil yapının dönüştüğünü gösteren çok önemli yalın bir ifadedir.

Aslında bölgede kadının çok ciddi anlamda siyasallaştığını ve ataerkil yapının belli ölçüde, belki de pek istemediğimiz bir şekilde çözüldüğünü söylemek mümkün.

Anlamak istediğimiz konulardan biri de “geri dönüş” sorunsalıydı. Geçtiğimiz yıllarda çıkarılan geri dönüş, tazminat yasasının çok fazla işlemediğini biliyoruz, ama işliyor olsa bile bunun gerçekçi bir yöntem olmadığını söyleyebiliriz. Mersin’de yaptığımız çalışmalar sırasında, burada yaşayan insanların, normal şartlarda yaşanabilecek yaşam koşullarına sahip olmamalarına karşın kentte kalmak ve tutunmak konusunda ısrarcı davrandıklarını gördük. Burada akla şu soru geliyor: Hangi koşulları bırakıp geldiler ki yaşadıkları bu kötü şartlara rağmen geri dönmek istemiyorlar? Güvenlik sağlansa, daha olumlu, daha huzurlu bir ortam gerçekleşse, “Kürt sorunu” dediğimiz sorun gerçekten çözümlense bile bu insanlar geri dönmeyi pek düşünmüyorlar. Bunu açıklayan bir tanıklığı aktarıyorum: “Ben kızımı burada okula gönderebiliyorum. Sağlık hizmetlerinden iyi kötü istediğim zaman faydalanabiliyorum. Tamam, bizi burada sevmiyorlar, ama akşamları evime ekmek götürebiliyorum.” Bu da insanların, daha önce yaşadıkları koşullarda kendilerine sunulmayan fakat kentsel alanın kendilerine sağladığı hizmetlerin farkında olduklarını gösteriyor. Öte yandan bölgede yaşanan şiddetin bu göçü bir anlamda tetiklediğini, fakat diğer taraftan küreselleşmenin, modernleşmenin bir uzantısı olarak bu göç süreçlerine bakmanın faydalı olabileceğini, belirleyici olanın bölgede yaşanan şiddet olduğunu söylemek gerek.

Daha önce yapılan birtakım çalışmalar bizim bulgularımızı doğruluyor ve geri dönüşün sadece üst yaşlı kuşaklarda istenen bir vaka olduğunu gösteriyor. Genç ve orta kuşaktakiler için ise durum farklı. Örneğin 20-25 yıldır İstanbul ve Mersin’de yaşayan insanlar buralarda evlenip çocuklarını okula gönderiyor, geçimlerini sağlıyor, kısacası buralarda kök salıyorlar. Almanya’ya yerleşenlerin geri dönmesi ne kadar mümkünse, buradaki insanların da kendi köylerine dönmeleri o kadar mümkün. Sadece belli bir süre için, örneğin yazları gitmelerini beklemek daha doğru.

Bölgedeki bütün bu olumsuzluklara rağmen Diyarbakır’da olumlu bir unsur olarak dikkatimizi çeken, yerel STK’ların özellikle entegrasyona yönelik son derece başarılı bir şekilde yürüttükleri çalışmalar oldu. Örneğin Kamer Kadın Merkezi inanılmaz çalışmalar yapıyor. Yaşanan travma nedeniyle bölgede namus cinayeti vakasına çok rastlanıyor ve aslında bu durum iddia edildiğinin tersine İslama özgü bir durum değil. Genellikle Almanya’da da benzer tartışmalara rastlıyoruz: Türk aileler arasındaki namus cinayetinin

binlerce yıllık bir geçmişi olduğunu, Hitit mitolojisine bakıldığında bugün yaşanan namus cinayetlerinin aynı şekilde o dönemde de yaşandığını gözlemlemek mümkün. Bunu, uyuyan ve uygun koşulları bulduğunda uyanan bir canavara benzetebiliriz. Koşullar, namus cinayetleri işlemek için çok uygun. Kamer'in yaklaşık yedi yıldır yaptığı çalışmalardan sonra 300 kadar kadının namus cinayetine kurban gitmesi engellenebiliyor. Kamer'de çalışan birkaç kadın, 300 insanın hayatını kurtarabiliyor. Bu anlamda "Kürt sorunu" üzerinden bakıp kafamızı bulutlara sokmak gerekmiyor, çok basit birtakım müdahalelerle bazı şeyler değişebiliyor. Göç araştırmaları merkezinin Tarlabası'nda yaptığı çok basit birtakım hamlelerle birkaç insanın ya da bir çocuğun hayatını veya anlam dünyasını değiştirdiğine tanık olduk.

Başka birtakım unsurlar daha var: Örneğin bir yurttaş girişimi olan Yerel Gündem 2, Gün Işığı Yardımlaşma ve Dayanışma Mağazası, Kardelen Kadın Merkezi gibi... Bunlara ayrıntılarıyla değinmeyeceğim. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken bir başka unsur şu: Örneğin İstanbul'dan bakıldığında göç ya da başka bir nedenle gelen Kürtlerin bütün kentsel hafsalayı, ufku işgal ettiğine yönelik bir düşüncenin hâkim olması. Bu noktada İstanbul özelinde birtakım bilgiler vermek istiyorum. Çok ciddi anlamda zincirleme bir göç söz konusu. Örneğin Bağcılar-Güngören'de Batmanlılar, Esenler'de Diyarbakırlılar, Esenyurt'ta Vanlılar, Aksaray-Tarlabası'nda Mardinliler ve az sayıda da olsa Siirtliler, büyük bir semt olan Fatih'te Bitlisliler, Tunceliler, Muşlular, Ümraniye'de Siirtliler vs. yerleşmiş durumda. Bu da bize, pek çoğumuzun kafasında ürettiği gibi bu insanların birbirleriyle iletişim halinde olup bir Kürt kimliği etrafında örgütlenecek lükse sahip olmadıklarını gösteriyor. Burada, ünlü sosyolog David Harvey'in kullandığı *relationalspace* (ilişkisel uzam) kavramıyla karşı karşıyayız. Farklı coğrafyalardan gelerek farklı coğrafyalarda öbek öbek yerleşen bu insanlar arasında çok fazla bir iletişim ve etkileşim yok. Bu insanların sadece entelektüel düzeyde olanları belli bir konu, örneğin "Kürt sorunu" etrafında bir araya geliyor. İlişkisel uzam derneklerde gerçekleşiyor ve bu öbek öbek yaşayan gruplar arasındaki etkileşimi kısıtlı ölçüde sağlayanlar entelektüeller oluyor. Dolayısıyla dışarıdan bakıldığında görünen o çok örgütlü, kent insanını hakikaten rahatsız edebilecek kutuplaşmanın olmadığını söyleyebiliriz. Yalnızca belli çevrelerce belli nedenler etrafında üretilen yapay bir kutuplaşma söz konusu. Fakat öte yandan bu kutuplaşmadan birilerinin fayda sağladığı açık.

Son olarak köye dönüşün pek de mümkün olmamasına bir başka neden olarak koruculardan söz etmek gerekiyor. Burada Sur Mahallesi'nde yaşayan 70 yaşlarında bir

adamın tanıklığını aktarmak istiyorum: “Korucular bize karşı mücadele ediyorlar, bize Ermeni diyorlar, zulüm ediyorlar. Biz Müslümanız, namaz kılıyoruz. Eskiden ağalar bizi birbirimize düşürürdü, şimdi ise devlet aynı şeyi yapıyor, korucularla bizi karşı karşıya getiriyor.”

Bu insanların kafasındaki devlet, Türkçede iktidardır, güçtür. Devletle organik bağı geliştiren de koruculardır; fakat burada “devlet” kavramının, modern anlamıyla değil, baskı kuran bir güç olarak algılanması gerekir.

Bu insanların, korucuları tasvir ederken çok sık kullandıkları bir cümle var. Bunu aslında Trabzon gibi kentlerde de sık sık duyduk: “Ayaklar baş oldu.” Ayakların baş olması şu demek: Korucular bir zamanlar yerleri yurtları malları mülkleri olmayan, köylülerin emrinde çalışan insanlardı. Fakat bölgedeki şiddet ya da başka birtakım nedenlerden ötürü büyük bir dönüşüm yaşandı ve birileri baş oldu; kısaca önce ayaklılar sonra baş oldular. Öte yandan bölgede yaşananlar bir mülkiyet transferi gibi görünüyor. Ermeni, Süryani ve Kürtlerin kendi içlerinde de ciddi anlamda bir mülkiyet transferinin olduğu görülüyor. Benzer bir durum Trabzon’da da mevcut.

Bir de ihbar meselesi var. Çok değer verdiğim bir antropolog olan Neşe Özgen, Van’da yaptığı bir çalışmada ihbarın bölgede kurumsallaştığını şöyle ifade ediyor: “Devlet kurumlarının toplumsal rıza üzerinden varlığını sürdürmeyip, daha çok baskı üzerinden var olduğu bölgelerde, bazı grupların, ailelerin veya kişilerin devletle daha organik bir ilişki geliştirebilmek ve devletin kendilerine sağlayacağı ayrıcalıklara sahip olabilmek için ihbar kurumuna sıkça başvurduklarını söylemek mümkün.” Bu bizim bulgularımızda da çok sık karşılaştığımız bir durum.

Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum: Nicholas Fan Har adlı bir diaspora uzmanı Srilanka ve Somali’de şiddet nedeniyle yaşanan zorunlu göçleri değerlendirirken “göçmenlerin sahip oldukları ekonomik sermaye ile katettikleri mesafe arasında pozitif bir ilişki olduğunu” saptıyor. Diğer bir deyişle, göçmenlerin maddi güçlerine paralel olarak gidecekleri son noktayı tespit ettikleri saptanmış durumda. Zorunlu göç mağdurları sahip oldukları gerek ekonomik sermayeyi, gerekse sosyal sermayeyi kullanmak suretiyle gidecekleri yeni coğrafyayı belirliyorlar. Bizim çalışmamızda da benzeri süreçlerin yaşandığı görüldü. Güneydoğu’da, özellikle de dağlık bölgelerde yaşayanların, sahip oldukları sosyal ve ekonomik sermayeye bağlı olarak Diyarbakır kent merkezine, Mersin’e veya İstanbul’a göç ettikleri gözlemlendi.

Diyarbakır'da kalanlar en yoksul kitleler. Bununla birlikte bölgede yaşanmakta olan gelişmelerin Türkiye toplumunun çoğunluğunun anlam dünyasından giderek silinmesi, reel ve sembolik bir kopuşun izlerini taşımakta. Mevsimlik işler için Batı ve Kuzey Anadolu'ya göç edenlerin gündelik hayatta yaşadıkları tepkisel dışlanma deneyimleri, kadınların sergiledikleri kopma halleri, korucular ile korucu olmayanlar arasındaki gerilim ve köye dönüşün yaşanan gerilimlerin yanı sıra küreselleşme nedeniyle de imkânsız hale gelmesi gibi gelişmeler, zorunlu göç mağdurlarının kentsel hayata entegre edilmelerinin gerekliliği konusunda çok önemli ipuçları veriyor.